

kara	munkáló	kár munka .
kuçmira	sáfrán	kázireh.
kás	edény	kász.
kám	kiván	kám.
gó	tehén	gáv.
guru	nehéz	girán.
grisma	hőség	germí.
lap	szól	lábeh kérés.
lagu	könnyű	lág csintalan.
laksa	100,000	lek.
langiman	sántítás	lengán (Timur lenk).
mrita	halandó	merd ember.
marana	halál	murk.
méggha	felhő	mígh.
hara	gyöngyláncz	hár. stb.

— Végül

BUGÁT PÁL rt.

jelentette, hogy Renwal szerint dolgozott magyar- finn hasonlító szótárát bfejezte, 's ez alkalommal a' két nyelvről némelly érdekes, párhuzami észrevételeket is közölt.

KIS GYÜLÉS, OCT. 14. 1850.

(A' philosophiai és társadalmi tud. osztályai' számára).

Nmélt. gr. Teleki József úr ő exja' elnöklete alatt

Jelen az illető osztályokból Döbrentei, Horváth Cyrill, Kállay, Szilasy rr. tt. — Csatsko és Pauler lt. tt. — Egyéb osztályokból: Erdy, Fogarasi, Gebhardt, Györy, Jerney, Szemere, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Garay, Hunfalvy, Lukács, Nendtvich, Reguly, Tasner, Wenzel lt. tt. — Toldy Ferencz titoknak.

A' titoknak olvasta

PURGSTALLER JÓZSEF lt.

következő értekezését az érdekek' ésszerű rendéről.

Az emberi nemnek története, valamint a' köz tapasztalás is, azt tanúsítja, hogy érdekek vezetik úgy a' népeknek mint az egyéneknek cselekvését.

Figyelemre méltó az érdekek' különfélesége, melly különféleséget alapít az emberek' erkölcsi jellemében. Vannak, kik a' vagon' gyűjtésére fordítják minden gondjokat; mások a' dicsőség' fényétől megvakítva hatalom és uralkodás után indulnak; némellyek a' kéjvágynak és fényüzésnek rabjai; vannak ellenben, kik lemondva a' földi örömekről egyedül lelki üdvösségöket keresik; egyik minden szépre és nemesre lelkesedéssel törekszik; másik anyagi élvezet hajhászva szellemi tespedést kedvel.

Nem tartozik czélomhoz mindazon érdekeket elősorolni, melyeknek az emberek hódolni szoktak: ezen érdekek a' társadalmi életben fölötté számosak, 's valamint az egyének' lelkületét módosítják, úgy a' nemzetek' jellemét is különfélekép bélyegzik. Vessünk pillantást a' történetek' folyamára és a' nemzetek' életére.

Már őskorban a' népek életmódra és erkölcsi jellemre nézve mintegy két osztályra szakadtak : némelyek egyedül vadászattal és marhatenyésztséssel foglalkodván és kóbor életet élván, a' vadság' állapotában maradtak ; mások földművelésre fordítván eszöket és erejüket, 's városokban letelepedvén, alapját vetették a' tudományok- és művészeteknek, 's ekkep némi szellemi műveltségre vergődtek.

Keleten, a' tunyaság', kéjalgés és vallási ábránd' hazájában, a' zsarnokság ütötte fel sátorát, mellynek nyüge alatt a' népek mai napig sínylenek, 's ezen súlyos nyomástól elzsibbasztva tespednek. Ellenben nyugaton a' szabadság' szeretete már ó korban vezette a' népeket a' társadalmi élet' céljainak tisztába hozására és e' czélok' útmutatása szerint az állodalmi viszonyoknak észszerű rendezésére.

Az ókori állodalmak közt kitűntek Athenae, Sparta és Róma : tekintsük tehát közelebb azokat. Athenae, a' polgári szabadság' bölcsője, a' tudomány' és művészet' székhelye, a' szellemi műveltségnek minden virágait mintegy füzérbe szedte össze, örök becsü szellemi műveket hagyván örökségül az emberiségnek. — Spartában a' teljes polgári egyenlőség iránti elfogultság és a' hadi vitézségnek tulságos becslése egyfelől a' birtok' közösségét alapította, másfelől a' tudományok és művészetek' elhanyagolását szülte. — Rómában szinte a' népigázó Mars túlnyomó hatalmat gyakorolt az elmederítő Muza fölött, azonban illő gondot fordított a' nemzet az állodalmi élet' tökéletesítésére is, terjedvén pedig hatalma és uralkodása, lassanként méltánylani kezdé a' szellemi-műveltség' áldásait, 's ezeknek élvezésére a' görög tudományt és művészetet honosítani ügykezett ; de miután a' római fegyver megigázta az akkori ismert világ' három részét, a' meghódított népektől elrablott kincsek örült kéjalgésbe sülyesztették a' nemzetet, melly testileg és lelkileg elpuhúlva a' zsarnokság' igája alá esett, és szabadságával együtt világ-uralkodását elvesztette.

A' görög és római állodalmak' összeomlásával az ó kornak szelleme sírba szállt, 's helyébe új kor, új nemzedék különböző jellemmel és étellel lépett. A' kiket a' rómaiak barbároknak neveztek, azok a' birodalom fölött osztozván, romjain új országokat alapítottak, mellyek a' régítől eltérő gondolkodásmódot, új életviszonyokat, szokásokat, törvényeket, nyelveket hoztak életbe, szóval új jellemet öltöttek.

Ezen újkori vagyis keresztyén népek idővel teljes átalakítást vittek végbe az állodalmi életben. Nem ereszkedem a' különféle okok' taglalásába, mellyek az európai állodalmakban ama' nagyszerű változásokat hozták létre ; elég arra figyelmeztetni, hogy itt is érdekek voltak a' tényezők, 's mivel egymással ellenkező érdekek ütköztek össze, harcz támadt köztök, melly mai napig foly. A' fő küzdők a' hagyomány és ész, a' tekintély és szabadság, az előjog és polgári egyenlőség, a' tényleges hit és észvallás. Ezekhez még azon küz-

delmek járulnak, mellyek az emberiség' történetével egykorúak, tudniillik az önzés és felei szeretet, a' féktelenség és törvényes rend, az anyagi és szellemi czélok közt.

Az emberi érdekeknek előadott ellentétén és egymás közti küzdésén nem csodálkozik az, ki tudja, hogy az emberi életnek hivatása a' fejlődés, haladás; e' fejlődést pedig valamint a' kültermészetben úgy az emberi életben is az ellenkező erők' küzdése eszközli. Nem bocsátkozom e' tárgy' fejtegetésébe; hanem hogy földatomat tétel' alakjában tűzhessem ki, csak azt jegyzem meg röviden, hogy az érdekek' ellentéte természetünkben gyökerezik, hogy ezen ellentétet nem lehet számüzni életünkből, de igenis lehet, sőt kell is az érdekeknek észszerű rendét követni. Bár e' rendet cselekvésének szabályául tűzte ki az emberiség, mindamellettt mivel sokan vannak, kik nem figyelnek ezen életigazságra, mások pedig szenvedélyeiktől megvesztegetve ezen rendet lerontani törekszenek, úgy vélem, hogy hasznos szolgálatot teszek az igazságnak, ha az érdekeknek észszerű rendét tisztába hozom.

Az embernek természetében fekszik, hogy érdekek vezetik cselekvését. Ha természetünket mélyebben vizsgáljuk: azon eredményre jutunk, hogy akaratunk szinte korlátolt és függő, mint egyéb tehetségünk; akaratunk' elhatározására tehát indítás, indok (motivum) kívántatik, mellyet a' meggondolás, az ész szolgáltat az akaratnak. Az embernek felsőbbisége az oktalan állatok fölött abban fekszik, hogy nem kénytelen érzéki érzeteit és vágyait vakon követni, hanem mint eszes lény megítéli a' tárgyak' becsét, 's ezen megítélés szerint, tehát szándékosan cselekszik. Hogy az ember szándékosan azaz kitűzött czélok szerint cselekszik, azt minden kiszámított terv, vállalat, minden végbevitt újítás, minden tudományi, műipari haladás, egyáltalában az embernek társadalmi élete nyilván hirdeti.

Lélektani igazság az: hogy a' tárgyakat csak annyiban használjuk cselekvésünk' indokául és célul, a' mennyiben minket érdekelnek, azaz testi lelki életünknek megfelelnek. De ebből nem lehet azon következtetést vonni, hogy minden érdek és cél önzési (egoistisch) azaz olyan, melly egyéni beccsel bír; mert az egyéni érdekeken kívül általános érdekek vagyis czélok vannak, mellyek fajunk' nemességét, emberi méltóságunkat alapítják, tehát egyetemileg érvényes jót képeznek, 's nem szorítkoznak egyéniségünkre. Hogy több példával ne untassak, csak az ismereti igazságot (veritas) hozom fel: ezen igazság mindenki előtt becses, kiből a' nemesebb érdekek iránti tiszteletet a' balítéletek és szenvedélyek el nem fojtották; az igazat tehát általánosan tiszteljük, nem csak azért, mivel más czélok' elérésére hasznos, hanem önmagáért is, mint olly kincsset, melly szellemi életünket kitünteti. Ki az igaznak tudását csak annyiban becsüli, a' mennyiben eszközül használhatja egyéni és

anyagilag jólétre, az e' szellemi kincsnek becsét félre ismeri, sőt csökkenti.

Az érdekeknek észszerű rende természetünkben állapítva létezik, minél fogva nem függ az emberi önkénytől, nem a' változó helyzettől, hanem szükségkép való és egyetemiig érvényes. Ezen rendnek alapos felfogására mindenek előtt azon lényeges különbséget kell kiemelni, melly az érdekek közt fekszik, 's melly szinte természetünkben gyökerezik.

A' lélektan arról értesít, hogy az ember nemben különbözik az oktan állatoktól; mert jóllehet az érzéki élet közös az embernek az oktan állatokkal, minazáltal szellemi életével kilép az ember az állatok' sorából, úgy hogy különböző nemet képez. Bizonyos, hogy az ember nem csak érez, hanem gondolkodik is, igazra, szépre és jóra törekszik, és szándékosan intézi cselekedeteit, valamint azt a' tudomány, művészet, erkölcsi és polgári élet kétségtelenné teszi. Már az érzéki és szellemi természet közti különbség lényeges különbséget alapít az érdekek és célok közt. Hogy az érzéki természetnek olly javak felelnek meg, mellyek a' testi élet' fentartására céloznak, köz tudomásu; ezen érzéki érdekek után az oktan állatok is ösztöneiktől vezetve indulnak, a' mint tapasztaljuk, hogy az állatok szinte táplálkoznak, mint az emberek, 's a' kéjt kedvelik, a' fájdalmat kerülők.

De vannak-e szellemi érdekek? Ha az ember eszénél fogva sajátos célok felé törekszik, olly célok felé, mellyek az érzéki érdekektől lényegileg különböznek: úgy észszerűleg nem lehet tagadni, hogy szellemi javak is léteznek, mellyek az embert az oktan állatok fölé emelik. Igenis, az emberiség minden időben az anyagi jólétén kívül magasabb javakra fordítá törekvését; minden nemzet, melly a' vadság' állapotából kilépett, érdekekkel viseltetett a' tudomány, művészet, vallás, erkölcsiség, jog, szabadság iránt, 's ezen nemes célokat társadalmi életben valósítani és előmozdítani iparkodott.

Úgy hiszem, hogy tisztán kiemeltem a' különbséget, melly az érzéki és szellemi érdekek közt létezik; e' különbség' nyomán azonban kijelölhetném az érdekeknek észszerű rendét, azonban hogy ezen rend hiányos ne legyen, szükség a' felhozott különbséghez még más, de szinte lényeges különbséget csatolni.

Természetszerű, hogy az ember mint egyén közvetlenül önszemélyére vonatkozó érdekeket ápol, minők az egészség, önhaszon. Ezen gondoskodás az egyéniségről annál hathatósabban munkál, minél jobban közelít az ember az oktan állatok' életmódjához, azaz minél hathatósabb benne az érzékiség; ellenben minél jobban fejlődött a' szellemi természet, annál gyengébben nyilatkozik az önzés, az állati ösztön. És miután az ész' fejlődésével tisztába jött az ember azon viszonya iránt, melly az egyén és emberi nem közt lé-

tezik, az egyéni érdekeken kívül némelly köz beccsel bíró javakat, szóval közjót, kezd megismerni és tisztelni. 'S valóban olly érdekeknek hódol az emberiség, mellyek általános azaz egyetemileg érvényes jót képeznek, 's mellyeket az ész minden egyénre nézve és minden időben becseseknek ítél. Nagy számmal vannak e' közjavak, alapjai azok a' társadalmi életnek; ilyenek: a' jogszolgáltatás, a' polgári szabadság, a' közrend, a' népnevelés, a' jótékony intézetek' felállítása.

Az érdekek közti lényeges különbségből azoknak észszerű rende foly, tudniillik: a' szellemi és általános érdekek nemünk' sajátságát és emberi méltóságunkat alapítják, tehát lényegesek és felsőbb rendűek; az érzéki és egyéni érdekek közösek az oktan állatokkal, tehát alsóbb rendűek. Ebből azon észszerű rend keletkezik: hogy az érzéki és egyéni érdekeket a' szellemi és általános céloknak rendeljük alá.

Hallom itt sokaknak azon ellenvetését: hogy az érzéki és szellemi természet közt jogegyenlőség áll, következőleg az érzéki és szellemi célok közt nincs helye az alárendelésnek; tévedés tehát és ábránd azoknak véleménye, kik a' szellemi céloknak az anyagi javakat vetik áldozatul. — Ezen ellenvetés meg nem rendíti az érdekeknek állapított észszerű rendét. Hogy a' természetben való alárendelés létezik, 's hogy a' természet' országait képező nemek és fajok igazán fejlődési fokozatban állanak, azt vagy a' természet' történetében járattan, vagy a' balitéletektől elfogúlt elme képes tagadni. Az emberi természetet illetőleg, a' lélektani nyomozás azon igazságot hozta napfényre, hogy az életnek három neme, úgymint a' tenyésző (vegetativa), érzéki és szellemi élet, fokozatot képez, úgy hogy az alsóbb fok a' felsőbbnek alapul szolgál, a' felsőbb az alsóbbat magában foglalja: ekkép az ember az életnek mind a' három nemével, az oktan állat csak a' tenyésző és érzéki élettel, a' növény egyedül a' tenyészővel bír. Ebből világos, hogy a' szellemi élet felsőbb rendű az érzékinél, 's ez magasabb polczon áll a' tenyésző életnél. Az ember nem növény, nem állat, hanem ezekkel rokon, a' mennyiben a' testi szervezet és érzékiség neki is jutottak osztályrészü; neme' sajátságát és jellemző tulajdonságát szellemi természete alkotja.

A' szellemi természet az emberi méltóság' alapja; kinek lelkében e' méltóság' érzete él, többre becsüli a' szellemi kincseket az anyagi jólléténél. Az emberiség' története telve a' nemes feláldozásnak dicső példáival; számtalanok azon magasztos lelkületű egyének, kik az igazság', vallás', haza' javáért földi jóllétöket, sőt életöket áldozták fel. Mind ezen dicsöket elősorolni a' hely' szűke meg nem engedi, de nem is szükséges állításom' igazolására; elég lesz néhány jelesebb férfiúra hivatkozni.

Socrates' nevét tisztelettel említi az ó és új kor, a' pogány és

keresztény; élete és halála a' való bölcszet jellemzi, ki elég bátor volt a' nemzeti vallásnak szűk korlátain áttörni és a' tiszta emberire emelkedni, ki nemzetével az emberi méltóságot és erkölcsi rendeltetést ismertette meg, ki ezen vallási és erkölcsi igazságokért üldöztetvén 's részrehajló bírák által halálra ítéltetvén, meggyőződésében tántoríthatlan, a' lélekalhatatlanságról beszélve tanítványaival, nyugalmas kedélylyel üríté ki a' méregpoharat.

Hervadhatlan dicskoszorút vívott ki Attilius Regulus hazafiúi erénye által. E' római vezér megvervén több izben a' carthagói hadat, utóbb fogságba került. A' carthagóiak a' fogolyt Rómába küldék, hogy békét eszközöljön; de mielőtt eltávozott, esküvel fogadtatták vele, hogy ha a' béke-alku nem sikerülend is, vissza fog térni Carthagóba. Attilius többre becsülvén a' hazát életénél, nem csak nem szólott a' béke mellett, sőt a' háboru' folytatására és állhatatosságra buzdítá a' római tanácsot, 's bucsút vevén nejétől és barátitól, adott szavához hív, rendíthetlen lélekkel visszatért öldöklő ellenségeihez.

A' szellemi fönséget legnagyobb fénybe helyezé az üdvözítő, megváltó, az isten-ember. A' keresztyén hitnek ezen alapítója lerontá az elválasztó falat, melyet a' szűkkeblű nemzeti vallás emelt a' népek közé, 's e' vallás' helyébe az isten' országának, az emberi méltóság- és isten előtti egyenlőségnek eszméit rakván alapúl, olly vallást hirdetett, mellynek híve mindenki lehet, bármely ajku legyen, vagy nemzetiségű, 's így oda czélozott, hogy valamint egy az isten, úgy egy hite legyen az emberiségnek. Ezen egyedül üdvözítő hithez Jézus a' legüdvösebb erkölcsi igazságokat fűzte, sarkkötelességül tevén az isten és ember iránti tetteleges szeretetet. E' mennyei hittanát a' megváltó nem csak életével, hanem halálával is szentesítette, példát adván a' keresztfán, hogy az igaz hitű kész a' vallási igazságokért a' legkínosabb halált szenvedni. — Üdvözítőnk' példáját dicsően követték hívei a' keresztyénség' üldöztetésekor: a' vértanúkat a' legkegyetlenebb kínzások sem bírták arra, hogy vallási meggyőződésöktől elálljanak.

A' szellemi kincseknek illy fényes kitüntetése czáfolhatatlan bizonyyságot tesz arról, hogy vannak, kik a' lelki javakat többre becsülik a' testi jóllétnél, kik tehát az emberi méltóságot tisztelik, és az érdekeknek észszerű rendét elismerik.

Milly nagyjelentőségű elvet képez az érdekeknek felállított rende, ki fog világlani, ha az ezen renddel összefüggésben álló életigazságokat veendjük tekintetbe. Az érdekeknek természetünkben állapított észszerű rende alapja az erkölcsi rendeltetésnek és a' vele járó erkölcsiségnek, jogosság- és vallásosságnak.

Az erkölcsi rendeltetésről szólván, eleve kell megjegyeznem, hogy a' szellemi természetre vonatkozó erkölcsi rendeltetést megkülönböztetem a' természetnek egyetemes rendeltetésétől. E' meg-

különböztetés okszerű ; mert az ember nem pusztán szellemi lény, hanem tagja a' természetnek is, e' természettel tehát egynemű hivatással bír. Tekintve a' természetet egyáltalában, azt leljük, hogy valamint a' kültermészetben a' fejlődés' törvénye uralkodik, úgy az emberi természet is ezen törvénynek hódol ; következőleg a' természet' egyetemes rendeltetése a' fejlődésben fekszik. E' fejlődés a' növények' és oktalan állatok' országaiban nagyon korlátolt, egyedül a' testi élet' fentartására szorítkozván. A' természet' ezernemű lényei közt az ember mint azoknak fejedelme áll, felruházva nemesebb természettel és felsőbb rendű fejlődéssel. Az ember külsőkép főnséges alkotással, belsőkép szellemi erővel, észszel és szabad akaratval ékesítve, testileg korlátolt ugyan, de lelkileg határtalan fejlődésre, való tökéletesedésre van hivatva, minél fogva tehetségei fokanként emelkednek, cselekvésköre folytonosan terjed, 's tevékenységével jólléte is folyvást nő.

Az egyetemes rendeltetésben az erkölcsi mint egyik ága foglaltatik. A' fejlődés csak úgy felel meg az emberi természetnek, ha ennek sajátságát, jellemét, lényegét tünteti ki. Az embert szellemi természete jellemzi ; ennek fejlődését elmellőzni annyit tenne mint a' természet' rendét felforgatni, az ész' világát eloltani, az emberi méltóságot lerontani. Mint érzékiséggel bíró lény az ember olly vágyakat táplál kebelében, mellyek az oktalan állatokkal közösek, 's a' testi élet' fentartására czéloznak ; de szellemi természettel ellátva magasabb czélok felé emelkedik. E' magasabb czélok a' szellemiek és általánosak, mellyeknek elérése az erkölcsi rendeltetést teszi, mi által az ember szellemi tökélyre, észuralkodásra jut és az isteni tökélyhez közelít, tehát emberi méltóságát kitünteti.

Az erkölcsi rendeltetésre törekvés az erkölcsiség, az erkölcsi élet : e' törekvésnek nélkülözhetlen kelléke az érdekek- és czélok- nak észszerű rende, tehát az észszerű cselekvőség, az akaratnak megegyezése az észszel. Az akarat csak úgy jó erkölcsileg, ha elhatározásában magát mindenkor az erkölcsi törvényhez, az érdekek' és czélok' észszerű rendéhez szabja, mi által a' vég rendeltetést, a' szellemi czélok' elérését, eszközli, és az erkölcsi rendet alapítja, azon rendet, miszerint az ész az érzékiség fölött, a' szellem a' test fölött uralkodik. Kitészik mind ezekből, hogy az erkölcsiség nem az érzékiség' elnyomásában, nem az érzéki és egyéni érdekek' elmellőzésében, hanem az érdekek- és czéloknak észszerű alárendelésében áll.

Némelylek talán megütköznek azon, hogy érdekekre alapítjuk az erkölcsiséget, attól félván, hogy ez által az erkölcsiség, az erény tisztaságából vesz. — Gondolják meg ezen aggódók, hogy minden szándékos cselekvésre szándék, cél kívántatik, melly becses dolgot azaz érdeket terjeszt elő. Az erkölcsiség csak az által veszti tisztaságát, ha az akarat' törekvése érzéki és egyéni érdekekre szorítko-

zik, mert elmellőzve a' nemesebb érdekeket, az emberi méltóságot homályosítja el.

De azt mondják a' tiszta erény' védői: a' jót önmagáért tartozunk cselekedni minden külső érdek nélkül. — Ezen ellenvetésre elég volna válaszolnom, hogy ama' külső érdek alatt az érzéki és egyéni értetik. Nem helyezem az erkölcsiséget az érdekek' hajhászásába, nem is alapítom közvetlenül az érdekekre, hanem természetünkre és ennek állapított rendére, melyet az ész' világánál ismerünk meg, 's mellyhez tartozunk magunkat szabni, csak azért, mivel a' természet' rende, melly a' természet' urától veszi eredetét, tehát mivel önmagában jó.

Az erkölcsi rendeltetés, mint főlebb említém, csak egyik ága az egyetemes rendeltetésnek; mert a' szellemi és általános czélokon kívül, mellyeken az erkölcsi rendeltetés alapszik, az embert egyéb javak is érdeklik. Tudjuk, hogy az ember természeténél fogva anyagi és személyes jólétre vágyik: e' jólét utáni törekvés testi és lelki erőink' fejlődését előmozdítja, következőleg az egyetemes rendeltetésben foglaltatik 's annak kiegészítő részét teszi. Az ember tehát egyetemileg véve arra van rendelve, hogy megismervén észszel, mi igaz, szép és jó, e' céljait szabad akaratú cselekvéssel valósítsa, 's így mindennemű tökélyben és jólétben előhaladjon.

Az egyetemes rendeltetésen az emberi társadalom és vele együtt a' jogosság alapszik. Az ember természeténél fogva társadalmi életre van rendelve; ugyanis az emberi egyén önmagára hagyatva soha sem képes a' fejlődés' és tökély' azon fokára emelkedni, mellyre a' társadalom' közremunkálása által juthat. Az egyes ember sokkal korlátoltabb erejében, hogysem azon különféle és számos érdekeket, mellyeket természete tűzött elejébe, teljesen felkarolhatná. A' czélok úgy a' szellemiek mint az anyagiak ollyneműek, hogy azoknak kellő elérésére több egyénnek egyesített ereje és törekvése, szóval társadalom kívánsatik. Csak az emberi társadalom, és pedig több század' lefolyása alatt, volt képes a' tudományokat és művészeteket alapítani, a' műipart és kereskedést terjeszteni, a' nyelvet kiművelni, a' jogállapotot észszerűleg rendezni, az állodalmat és egyházat rendeltetéséhez képest alakítani, jótékony intézetekkel gazdagítani az országot.

A' társadalom' célja ugyanaz, melly egyes emberé, tudniillik az anyagi és szellemi czélok' elérése: mihez képest a' társadalom' tiszte abban áll, hogy az embert rendeltetésére biztosan vezesse. A' társadalmi élet' viszonyai valamint kötelességeket alapítanak úgy jogokat is; de a' társadalmi kötelességeken és jogokon kívül az embernek természeti azaz eredeti kötelességei és jogai is vannak. Az eredeti kötelességek az erkölcsiek, mellyek az embert erkölcsi rendeltetésére vezetik; az eredeti jogok az úgynevezett természetjogok, mellyek az egyetemes rendeltetésre terjednek. Miután a' jog

a' szellemi javak közt foglal helyet és az állodalomnak (Staat) alapját és célját képezi, föladatomhoz számítom ezen eszmét is felvilágítani.

Az embernek rendeltetése céljainak valóításában fekszik: e' célok kellő eszközök nélkül nem létesíthetők; ha tehát kötelességgül szabja hivatásunk, hogy céljainkat létesítsük, úgy hatalmunk és szabadságunkban áll mind azon kellő eszközöket használni, melyek a' célok' elérését lehetővé teszik. Alattomban értetik, hogy csak oly eszközökről rendelkezhetünk, melyek az emberi akarat-tól függenek. Az emberi rendeltetés tehát a' jognak elismerését követeli, azon elismerést, miszerint a' célok' elérésére kellő eszközöket használhatjuk.

A' mint a' rendeltetésre törekvésnek észszerűnek azaz olyan-nak kell lennie, mely az érdekeknek természetünkben állapított rendéhez van alkalmazva: úgy eszes lénytől követeltetik, hogy szabadságát és jogát észszerűleg használja vagyis észszerű módon, tudniillik a' célok' észszerű rendének megfelelőleg. E' szerint a' szabadságnak és természetjognak már az ész vet kellő határt; e' jogi hatalmat még szűkebbre szorítja a' társadalom, az emberek' együtt-létezése, miután szembetűnő, hogy korlátlan külső szabadság mellett az emberi társadalom meg nem állhat.

A' jogállapot' rendezését a' társadalomban kiváló hatalom viszi végbe, mely egyszersmind a' jognak törvényes használatát biztosítja; ezen társadalmi hatalom az állodalmat alapítja, melynek hivatása a' jog' és külső szabadság' biztosítása, hogy biztosított szabadságával az ember rendeltetésére akadálytalanul törekedhessék.

Az erkölcsi rendeltetést jótékonyan előmozdítja a' vallásosság, mely az erkölcsiséggel elválhatlan összefüggésben áll. Ugyanis az erkölcsi rendet a' céloknak észszerű rende teszi, e' rend természetünkben állapítva létezik, minélfogva a' szellemi természet felsőbb rendű az érzékinél 's az ész felsőbbiséggel bír az érzékiség fölött: már e' természetünkben állapított rend észszerűleg fölteszi, hogy oly szellemi hatalom létezik, mely az erkölcsi rendnek alapítója, 's így a' világnak bölcs alkotója. A' vallásnak sarkköve tehát az isten' léte, melynek elismerése jótékony hatást gyakorol az erkölcsi életre, mértékletességre, lelki bátorságra, dicső feláldozásra hatalmasan buzdítván. Ki nem hisz istent, nem hisz sírontúli életet, illy ember az erkölcsi lemondást, az önzés' korlátozását ábrándnak tartja.

Föladatomat, úgy vélem, kielégítőleg oldottam meg, értelmezvén röviden, de világosan az érdekeknek észszerű rendét 's az ezen renddel összefüggésben álló eszméket. Ha vannak korunkban, kik az általam fejtegetett életigazságok felől vagy tisztában nincsenek vagy meg nem győződnek: azt nem másnak mint elmei elfogultságnak tulajdonítom, melynek oka kétségkívül századunk'

anyagi iránya, a' műveltségnek egyoldalú fejlődése. Korunkban a' nemzetek a' polgárosodás iránt viseltetvén túlságos előszeretettel, minden törekvésöket gazdaságra, műiparra, kereskedelemre irányozzák, melly utakon, mint hiszik, legbiztosabban juthatnak földi kincsekhez. El kell ismernünk, hogy a' polgárosodás az ujkori állodalmak ereje és dísz; de el nem titkolhatjuk félszeg irányát, minél fogva anyagi jólétre hajól túlnyomólag. Nem lehet az anyagi jólétre törekvést kárhozatni, mert a' társadalmi élet' fejlődésének hatalmas emeltyüje. De kérdem: a' szellemi javak nem fő tényezői-e a' társadalmi fejlődésnek? nem fő támaszai az állodalmi életnek? Bizony a' szabadság, jog, vallás, erkölcsiség, mellyek sarkalapjai a' társadalmi életnek, nem anyagi, hanem szellemi tárgyak. Ne legyünk szűkkeblűek és egyoldalúak, hanem becsüljük mind az anyagi, mind a' szellemi kincseket, miket a' természet rakott kebelünkbe; de méltányoljuk egyszersmind a' javak' észszerű rendét, mellyet szinte a' természet szabott.

Erre

CSATSKO IMRE lt.

a' gonoszságról és vétkességről szóló, augusztus 5. félbe szakasztott értekezését következőleg fejezte be.

Az előadottakból már tudjuk, mi kívántatik ahhoz, hogy a' fentebb említett kérdéseknek harmadikára megfelelhessünk, azaz hogy a' cselekedetet valakinek mint értelmi szerzőnek betudhassuk; természetes renddel következik tehát a' 4-dik kérdésnek tárgyalása, mi abból áll: vajjon azt, kinek a' cselekedetet, mert az tudatától és önkényi elhatározásától függött, betudhatni, lehet-e bűnösnek tartani, tehát büntetni, vagy sem? Itt megjegyzendőnek vélem, hogy *bűnös* az, ki bünt követ el; *bűn*: büntetés' fenyegetése alatt tiltott minden cselekedet, e' fenyegetés melletti tilalom pedig *büntörvény*-ben mondatik ki; miből következik, hogy bűn büntörvény nélkül lehetlen, 's a' ki bünt követ el, az büntörvény' ellen cselekszik, és viszont; tehát egy értelmű kifejezések: bünt elkövetni, büntörvényt áthágni; tudni, hogy valami bűn, vagy hogy büntörvény által tiltva van, 'stb. A' bűn szót nem veszem szoros értelemben, hanem tágasban, miszerint az magában foglalja a' szoros értelemben vett bűnöket, és rendőri kihágásokat, vagy az újabb felosztás szerint: a' bűnöket, vétségeket, és kihágásokat; ennek megfelelő értelemben veszem a' büntetés, büntörvény' fogalmait is. Arra emlékeztetni pedig, hogy az alkotott jogtudomány 's nem a' politica' terén foglalkozom, feleslegesnek tartom.

Valamint az általános, eddig elemezett betudásnál fő kellék a' tudat, mi nélkül önkényi elhatározás sem lehetséges, úgy e' részben is, midőn arról van a' kérdés: lehet-e a' cselekedet' *physicai* 's értelmi szerzőjét bűnösnek tekinteni? a' tudat határoz. Mert pedig bűnös az, ki bünt követ el, vagy ki büntörvény ellen cselekszik,